

Trolldspejlet

Medlemsblad for Karin Michaëlis Selskabet nr. 26 – januar 2016

Årsmøde: der indkaldes til årsmøde den 19.03. Kl. 14.

Årsmødedagsorden efter vedtægterne:

- 1) Valg af dirigent, referent og godkendelse af dagsordenen.
- 2) Styrelsen aflægger beretning.
- 3) Kassereren fremlægger årsregnskab med revisorpåtegning.
- 4) Behandling af indkomne forslag (skal være bestyrelsen i hænde senest 20.02.).
- 5) Valg af medlemmer og suppleanter til styrelsen.
- 6) Valg af revisor.
- 7) Fastsættelse af kontingent.
- 8) Drøftelse af eventuelle nye initiativer.
- 9) Eventuelt.

Som vanligt afholdes årsmødet i Literaturhaus, Møllegade 7, 2200 Kbhvn. N

Efter det fundatsfaste årsmøde:

Karen Klitgaard Povlsen taler om Karin Michaëlis' *Krigens Ofre*, som fylder 100 år i år.

Karen Klitgaard har sammen med Hardy Bach stået for den jubilæumsudgivelse, som de præsenterer på årsmødet. Karin Michaëlis Selskabet blev stiftet i Literaturhaus den 13.09. 2006. Det kan man bl.a. læse om i bogen i en lille artikel af Paul Opstrup.

Jubilæumsskriftet sælges til medlemmer af foreningen til gavepris: 50 kr. (kan du ikke komme til årsmødet, og er det muligt, at et andet medlem kan tage bogen med til dig, sparer du os for porto-udgiften). Man må gerne erhverve sig flere eksemplarer til den lave pris, så har man værtindegaver til en tid.

Dette nummer af Trolldspejlet rummer to artikler: Henrik Loft Nielsen fortæller om Karin Michaëlis' rødder og Kirsten Klitgård om en dedikation og dens bagvedliggende historie. Stor tak til begge.

Husk: bidrag til Trolldspejlet er altid velkomne. I kan allerede nu glæde jer til næste nummer, som vil rumme endnu en finurlighed fra Kirsten Klitgårds hånd.

Keld Sørensen

Karin Michaëlis' rødder

Om forfatteren Karin Michaëlis' liv og værk kan man læse i Beverley Driver Eddys store biografi *Hjertets kalejdoskop*, som udkom i december 2013 i Kirsten Klitgårds oversættelse. En liste over andre Karin Michaëlis-biografier findes på Karin Michaëlis Selskabets hjemmeside. Udførlige artikler om hende findes i *Dansk biografisk Leksikon* og senest i *Dansk Kvindebiografisk Leksikon*.

I det følgende skal der meddeles nogle data om Karin Michaëlis' slægt – hendes "rødder" – lidt længere tilbage end ovennævnte biografier dækker; d.v.s. oplysninger om hendes forfædre fra bedsteforældrene og bagud til 1700-tallet eller så langt som kilderne nu rækker. Jeg har holdt mig til de nøgne kendsgerninger som de arkivalske kilder leverer og benytter hverken den mundtlige familietradition eller Karin Michaëlis' selvbiografiske værker. Vi må adskille facts og fiction. Formålet med denne lille undersøgelse har været at lære forfatterindens familiemæssige baggrund at kende med særligt henblik på at give mulighed for at identificere slægtinge, der optræder under dække af et opdigtet navn i hendes produktion.

Kathrine Marie blev til Karin

Karin Michaëlis blev født 20. marts 1872 i Randers og døbt 7. juli i St. Mortens kirke, formentlig af sognepræsten Dines Pontoppidan, forfatteren Henrik Pontoppidans far. Hendes forældre var telegrafassistent Jacob Brøndum og hustru Nielsine Petrine Bech. Hun blev ved dåben indskrevet i kirkebogen som *Kathrine Marie Bech Brøndum* – hun er utvivlsomt opkaldt efter sin farmor Kathrine Marie Ørum.

Hun blev konfirmeret den 17. april 1887 af sognepræst Peter Scharling på et hold med 52 drenge og 52 piger. Når antallet var så stort, var det fordi sognet dengang omfattede hele Randers by. I kirkebogen blev hendes navn ved den lejlighed stavet *Cathrine* med C. Siden, da hun i 1893 kom til København for at uddanne sig til pianist, puttede hun en ekstra stavelse ind og kaldte sig *Catharina*. Måske har hun fundet dette mere eksotisk. Vi kan følge hendes små navnejusteringer gennem Københavns Politis mandtaller, som skulle indsendes hvert halve år i maj og november.

Da hun i oktober 1895 blev gift med Sophus Michaëlis, står hun 1. november 1895 og i årene derefter opført i mandtalskisterne som *Katharina Marie Bech Michaëlis*. Men fra 1. maj 1898 brugte hun sit nyopfundne fornavn *Karin* i mandtalslisterne. Og fra den dato 1. november 1901, hvor hun og Sophus flyttede fra 3. til 4. sal i Nørre Søgade 41 udfyldte hun stillingsrubrikken med "Forfatterinde" – hidtil havde hun "bare" været "Hustru".

Forældre og søskende

Karin Michaëlis var næsten fuldblods jyde. Hendes fars slægt var fra Skive og omegn, medens hendes mors slægt kom fra købstæder i det sydlige Jylland, Horsens og Ribe.

KMs far, *Jacob Anthoninsen Brøndum* var født 30.7.1837 i Håsum 12 km vest for Skive som søn af skræddermester Anthonin Jacobsen Brøndum og hustru Kathrine Marie Ørum. Jacob Brøndum flyttede til Randers, hvor han 25.5.1869 blev gift med *Nielsine Petrine Bech*, født 14.9.1839 i Randers som datter af malermester Hans Bech (født i Horsens) og Ulrikke Elisabeth Schmidt (født i Ribe).

I ægteskabet Brøndum+Bech fødtes fem børn: *Hans* 6.4.1870, *Kathrine Marie* 20.3.1872, *Alma* 4.6.1874, *Harriet* 22.1.1876 og *Allan* 27.2.1882.

KMs far døde 7.7.1921 i Slotsgade 17, Randers (iflg. kirkebogen). Moderen døde 9.7.1932 på Thurø og blev begravet i Randers.

Farfar og Farmor

Farfaderen, *Anthonin Jacobsen Brøndum* (1810-91) var født i Skive som søn af en murermester. Han blev skrædder og nedsatte sig i Håsum, hvor han 6.5.1834 i en alder af 23 år blev gift med den 40-årige *Kathrine Marie Ørum* (1794-1874), en datter af den afdøde sognepræst i Håsum.

Kathrine Marie Ørum medbragte til deres fælles hjem to uægteskabelige børn som hun som ganske ung havde født hjemme i præstegården: Janus Sørensen Ørum, født 1814 (fader: tjenestekarl Søren Jørgensen i

Håsum) og Anne Sophie Pedersdatter Ørum, født 1818 (fader: tjenestekarl Peder Andersen Qvist i Håsum). Janus blev skolelærer i Års og Anne Sophie blev gift med Troels Pedersen Balling, der var skolelærer i Håsum, siden i Hørby ved Hobro.

Synet på uægte børn har skiftet gennem tiderne og varieret fra land til by. Til tider har "man" (måske især kirkens mænd) været meget fordømmende over for kvinder der var "kommet i ulykke". Men i Kathrine Marie Ørums tilfælde kan vi skimte en anden holdning. Hendes børn med de to forskellige tjenestekarle er vokset op hos hendes forældre i præstegården og hendes far har døbt begge hendes børn med sit eget efternavn, Ørum. Det er svært at få øje på nogen "ulykke" her.

I sit ægteskab med Anthonin Brøndum fik Kathrine Marie 2.7.1835 en søn Jacob, som imidlertid døde 8 måneder gammel. Derefter fik hun i 1837, som 43-årig, endnu en søn – endnu en Jacob.

Skræddermester Anthonin Brøndum og familie flyttede senere til Års i Himmerland.

Farfars slægt

Brøndum'erne var igennem fire generationer håndværksfolk i Skive. Længere tilbage optræder en degne- og præsteslægt, der kan føres tilbage til 1600-tallet.

Anthonin Brøndums far *Jacob Jensen Brøndum* (1779-1862) var muremester; han blev gift med *Karen Marie Samuelsdatter* fra Klitgård Huse i Nørholm sogn ved Nibe. Anthonin var deres tredje barn af ialt fire. Det vides ikke hvor det sjældne fornavn Anthonin stammer fra. Det lyder udenlandsk – jeg kender det kun fra den tjekkiske komponist Antonin Dvorak. Men hvis Brøndum som murersvend har været på valsen i udlandet, kan det jo være på en sådan rejse han har lært navnet at kende.

Karen Marie Samuelsdatter var et uægte barn af en fiskerpige (hendes navn kendes ikke) fra et lille fiskerleje ved Limfjorden og en soldat – en grenader – fra Aalborg. Barnet blev døbt i Nørholm kirke. Kirkebogens ord er som følger:

[Den 1. oktober 1786] blev et uægte Barn døbt i Nørholm Kirke, hvis Moder var Christen Christensens Øelands Stifdotter af Klitgaard, samme Barn blev kaldet Karen Marie. Til Barne Fader blev i Kirken i Menighedens Paahør udlagt en gevorben Soldat forhen tienende, da Leyermaalet skeede, i Nibe, navnlig Samuel Joensen, [der] nu tiener Sr. Hillerup i Aalborg. ...

Vi kender ikke noget til Karen Maries barndom, men formentlig er hun vokset op hos sin mormor. Karen Marie blev konfirmeret i Nibe og som 20-årig gift med Jacob Brøndum i samme by i 1806.

Jacob Jensen Brøndums far *Jens Jensen Brøndum* (1755-93) begyndte vistnok som gørtler i Skive, men fik siden det underordnede embede som konsumtionsbetjent, d.v.s. en vagtmand der skulle forhindre smugleri af afgiftspligtige varer ud og ind såvel gennem købstadens port som ad ad mere lyssky veje. Han blev gift med *Anne Andersdatter*, en gårdmandsdatter fra Resen nær Skive. Efter hans tidlige død blev hun gift igen med en handskemager, senere konsumtionsbetjent Christen Wang.

Jens Jensen Brøndums far *Jens Jørgensen Brøndum* (1706-83) var født i Kobberup 7 km sydøst for Skive. Han blev kobbersmed i Skive. Med sin anden kone, *Kirsten Borgen*, en datter af feldbereder Jens Sørensen Borgen i Skive, fik han sønnen Jens, det eneste af hans børn der overlevede barneårene. Jens Jørgensen Brøndums bror Jacob Jørgensen Brøndum (1710-74) blev degn i Kobberup og Feldingbjerg og far til Christian Jacobsen Brøndum (1737-1822), degn i Fly syd for Skive.

Jens Jørgensens far *Jørgen Jensen Brøndum* (c. 1682-1752) var degn i Kobberup. Han blev gift 1704 med *Dorthe Visbech*, f. c. 1688, datter af *Jakob Nielsen Visbech* (død 1700) i Søby Møllegård i Kobberup sogn og hustru *Maren Pedersdatter Bering* (c. 1658-1714). Maren Bering var datter af sognepræst *Peder Jensen Bering* (død 1703) i Kobberup, der igen var søn af rådmann *Jens Bering* i Viborg. Længere tilbage end dette kan slægten vanskeligt spores.

Flere af Jørgen Jensen Brøndums brødre fra o. 1700 kendes: Mads Jensen Brøndum på gården Strandet i Ørum sogn, Mogens Brøndum af Stoholm i Feldingbjerg sogn og Niels Brøndum der var latinsk skolemester i Skive.

Slægtsnavnet Brøndum kommer formentlig af stednavnet Brøndum. Der er flere landsbyer Brøndum i Nørrejylland, der kan være tale om; mest nærliggende er det at pege på Brøndum by og sogn 7 km VNV for Skive som slægtens oprindelsessted.

Farmors slægt

Farmoderen Kathrine Marie Ørum var ud af en præsteslægt med tilknytning til Randers, Djursland og Norge. Hendes far *Laurits Jensen Ørum* (1755-1827) blev student fra Randers lærde skole i 1778 og cand. theol. 1783 med karakteren *non contemnendus* (latin: ikke at foragte), den laveste man kunne bestå med. Han opnåede 13.8.1788 embede som sognepræst i Håsum og Ramsing menigheder i Salling, hvor præsten lige var død. Da han som den afdødes eftermand var forpligtet til at forsørge hans enke, Dorothea Helveg Aagaard, og han selv var ugift, giftede han sig ganske enkelt med enken, som det var skik og brug dengang blandt præster. Brylluppet stod 24.4.1789. Konen døde imidlertid i barselseng 7.7.1790.

Derefter giftede han sig 15.3.1791 i Randers med *Ane Sophie Bech* (1760-1827), en datter af 2. residerende kapellan ved St. Mortens kirke, den norskfødte Antonius Bech og hans københavnske kone Kirstine Marie Johansdatter Birch. – Laurits Ørum og hans 2. kone Ane Sophie døde begge i 1827, først døde han, så hun knap tre måneder senere.

Laurits Jensen Ørums far hed *Jens Jepsen Ørum* (1724-88). Han var født i Ramten i Ørum sogn på Djursland, som han havde taget sit navn efter. Han indvandrede til Randers, hvor han blev trompeter, senere rådstuebetjent. Han blev gift med *Cathrine Lauritsdatter Borum*, datter af en handelsmand i Randers.

Morfar og Mormor

KMs morfar *Hans Bech* (1811-65) var malermester i Randers ligesom sin far. Faderen, Niels Peter Bech døde 1832, men hans enke drev malerværkstedet i Slotsgården videre sammen med den 21-årige Hans, der i mellemtiden var blevet malersvend. Han havde to læredrenge på værkstedet.

Nu nævner Karin Michaëlis i sin engelsksprogede erindringsbog *Little Troll* (1946), at hendes morfar som ung maler kom til Støvringgaard kloster ved Randers "*to paint murals in the chapel*" og at han der traf sin senere kone, der var husholderske på klosteret. Samme tema gentages med visse variationer i andre af hendes bøger. KM har sikkert yndet denne historie, dels på grund af de romantiske træk, og dels fordi den tillægger bedstefaderen kunstneriske evner. At Hans Bechs kommende hustru, Ulrikke Schmidt, var husholderske på klostret er korrekt, det fremgår af folketællingen 1834. Og at Hans Bech har arbejdet på klostret har Kirsten Klitgård fundet bekræftet i klosterets arkiv, hvor malerens regninger til klosteret er bevaret. Det udførte malerarbejde havde imidlertid intet med "*murals*" (vægmalierier, d.v.s. kunst på væggene) i kapellet at gøre, det drejede sig om simpel vedligeholdelse af malingen på træværk og vægge, f.eks. i priorindens soveværelse og ved kakkellovnspladsen i klosterets vinterspisestue.

For nylig har en slægtning af Hans Bech, Grethe Billingsley, sendt Kirsten Klitgård en kopi af en attest fra 1830 der viser at KMs *oldefar* Niels Peter Bech som ung malersvend var elev på det kongelige kunstakademi i København. Attesten udsiger:

Efter Andmodning undlader ieg ey herved at meddeele di følgende, angaaende vores Fremgang i Academiets Skoler, hvilket ieg af Vedkommende haver erholdt og meddeelt Efterretning, denne Sag betreffende. I Aarene 1798 og 99 gik Malersvendene Jørgensen og Bech på Gibsskolen, og i 1801 og 1802 gik de begge paa den Levende Modelskole, men til den Tid ingen Medallie[r], have de erholdte.

Kiøbenh. d 16 Julii 1830

P. W. Jørgensen pt. Oldemand for Malerlauget

De heri nævnte to malersvende var, foruden oldefaderen Niels Peter Bech (f. 1775 i Horsens), den senere oldemand Peter Wilhelm Jørgensen (f. 1776 i København), der også har underskrevet attesten. Spørgsmålet er nu hvem der har rekvireret denne attest, om det er N.P. Bech eller sønnen Hans. Begge muligheder står åbne, da N.P. Bech først døde to år senere, i 1832. Det der står fast er at N.P. Bech må have haft en betydelig interesse for kunst, og måske også ambitioner om at blive billedkunstner, siden han har villet ofre fire af sine ungdomsår på at uddanne sig. Den anden ting der står fast er at Hans Bech har udført malerarbejde på Støvringgaard – dog ikke "*murals in the chapel*" – og har fundet sin kæreste der. Vi ved ikke om N.P. Bechs kunstneriske ambition er gået i arv til sønnen, hvis den er, kan der jo godt være noget sandt i Karin Michaëlis' historie. Man må ikke glemme, at hendes morfar var død længe før hun blev født, så hun må have hørt historien af sin mormor eller af morfaderens søster, KMs "Tante Sophie".

Uanset hvor meget der er om historien – Hans Bech giftede sig med sin udkårne husholderske fra klosteret, *Ulrica Elisabeth Windfeld Schmidt* (1809-96). Brylluppet stod 21.9.1836 i Randers. Hun kom oprindeligt fra Ribe.

De fik tre døtre: Dorthea Caroline Regine f. 10.7.1837, Nielsine Petrine f. 14.9.1839 og Nicoline Henriette Wilhelmine f. 8.9.1847.

Folketællingerne viser os husstanden. Således bestod den i 1840 af forældre og børn samt Hans' mor og søster Sophie (født 12.4.1805 i Randers), tre læredrenge og en slægtning, den 14-årige Rasmus Windfeld fra Ribe, der var discipel i Randers lærde skole. Det var ham der senere blev præst i Kristrup, og som Karin Michaëlis fortæller om flere steder.

Da Hans Bech døde knap 54 år gammel 24.2.1865, blev enken Ulrica (Ulrikke) Bech boende i Slotsgården, men hun overtog ikke forretningen. Husstanden omfattede i 1870 foruden Ulrikke Bech de følgende to ugifte kvinder: den ældste datter Dorthea Caroline og svigerinden Sophie Bech, hvortil kom en logerende malersvend. I 1880 bestod husstanden i Slotsgården af Ulrikke Bech, Sophie Bech og den yngste datter Nicoline Henriette Wilhelmine Bech. Det er den sidste der af Karin Michaëlis omtales som "Tante Line".

Ulrikke Bech døde 20.3.1896 i Møllegade 12 i Randers.

Morfars slægt

Hans Bechs slægt stammede fra Horsens; den havde forbindelse til de gamle horsensianske købmandsslægter Hiernøe, Hofgaard og Gylding.

Faderen *Niels Peter Bech* (1775-1832) var født i Horsens. Han var som nævnt malersvend i København 1798-1802 og gik på kunstakademiet. I 1801 boede han iflg. folketællingen i Hummergade. Kort efter blev han mester, slog sig ned i Randers, tog borgerskab der og blev gift 30.4.1802 med pigen *Dorthea Hiernøe* (1773-1858) fra Horsens.

Hans Bech var det fjerde barn af seks. Han efterfulgte som nævnt sin far som malermester, og hans mor boede hos ham i 26 år indtil sin død i 1858. Også søsteren Sophie Bech (1805-86) boede hos Hans. Efter hans død i 1865 flyttede hun sammen med Hans' enke, Ulrikke.

Niels Peter Bechs far var *Hans Bech* (c. 1748-83), der var mesterskrædder i Horsens. Denne betegnelse betyder næppe at han var en særlig dygtig skrædder, men snarere at han var optaget som mester i skrædderlauget, hvilket ikke alle skræddere var. Hans Bech må være tilflytter, han ses i hvert fald ikke født i Horsens. Han blev gift 1774 i Horsens med den fraskilte *Elisabeth Kirstine Lundberg* (c. 1750-1829). Efter mandens tidlige død – han blev kun 35 år – giftede hun sig med en anden mesterskrædder, Christopher Møller.

Niels Peter Bechs mor, Dorthea Hiernøe var datter af købmand *Niels Hiernøe* (1751-1821) og hustru *Anna Cathrine Hofgaard* (f. 1766). De boede i Hospitalsgade i Horsens. Niels Hiernøe var eligeret borger, d.v.s. han var medlem af et permanent udvalg der rådgav byens styre (borgmester og rådmænd) i praktiske sager. De eligerede mænd var udvalgt blandt byens formuende folk, de større købmænd og håndværksmestre.

Niels Hiernøe var søn af skipper *Søren Hiernøe* og hustru *Anna Gylding*. Anna Cathrine Hofgaard var datter af købmand og værtshusholder *Jesper Hofgaard* og hustru *Lene Hjort*.

Mormors slægt

Ulrikke Elisabeth Windfeld Schmidt (1809-96) kom fra Ribe. Hendes far *Jørgen Frederik Weis Schmidt* (1788-1859) var først købmand i Ribe, men gik efter familietraditionen fallit i 1823. Folketællingerne oplyser følgende om hans stilling: 1834: ingen bestemt Næringsvei; 1840: Graver; 1845: Contorist; 1850: Skriver. Ved sin død i 1859 angives han at være fhv. amtsstuefuldmægtig. Jørgen Schmidt havde giftet sig i 1808 som 20-årig med den 26-årige *Regine Caroline Windfeld*, datter af amtsforvalteren i Ribe. Hun fødte ham syv børn, hvoraf Ulrikke Elisabeth var den ældste. Hun blev sandsynligvis opkaldt efter sin mormor Ulrikke Elisabeth Windfeld født Lund.

Jørgen Frederik Weis Schmidt var født uden for ægteskab. Hans far var *Jørgen Frederik Schmidt* (født c. 1757, død efter 1803), som ved barnets fødsel var sekondløjtnant ved det slesvigske regiment til fods. Om ham vides ikke meget. Iflg. folketællingen var han i 1787 som officer indkvarteret privat i Ribe. Her fik han to sønner med pigen Karen Weis: Anders født 1784 og Jørgen Frederik født 1788. De blev opdraget hos moderen, som boede hjemme hos sine forældre. Ved Jørgen Frederiks konfirmation i 1803 oplyses at han er et uægte barn, at hans far er kaptajn Jørgen Schmidt i Rendsborg og at han bor hos sin morbror borger Søren Weis.

Jørgen Frederiks mor *Karen Andersdatter Weis* (1753-1826) boede i den ejendom på Storegade ved Torvet, der rummer "Weis' stue", i dag en af Ribes seværdigheder. Karen Weis' far, lærredshandler og avlsmand *Anders Andersen Weis* (1726-95) havde købt huset i 1762. Han var i 1749 blevet gift med *Karen Marie Johansdatter* (1729-97). De boede i huset med deres syv børn samt de to børnebørn, som Karen havde fået. Da forældrene døde, førte tre af deres børn forretningen videre: folketællingen 1801 oplyser at Karen var lærredshandler, broderen Søren avlsbruger, for søsteren Anne Elisabeth angives ikke noget erhverv. Karen giftede sig, men først i 1811, med avlsbruger Matthias Jessen.

Arkivernes data giver os kun nogle punktnedslag i Karen Andersdatter Weis' liv. Alligevel tegner der sig et billede af en særpræget kvinde. Det må være velovervejet (og næppe noget "uheld"), når hun i en alder af henholdsvis 31 og 34 år får to børn med den samme mand, løjtnant Schmidt. Forældrene gifter sig ikke, men de må have holdt forbindelsen med hinanden, ellers kunne Karen Weis ikke ved sønnens konfirmation i 1803 oplyse, at hans far opholdt sig som kaptajn i Rendsborg. Mon ikke Schmidt er meldt død, da Karen Weis som 57-årig i 1811 gifter sig med Matthias Jessen i Ribe? Så sent som i 1846, da Karens ældste søn Anders Weis Schmidt døde, oplyser kirkebogen at han er søn af løjtnant Schmidt, som således ikke er gået i glemmebogen i Ribe. Schmidt var næppe stukket af fra sin forsørgerpligt over for børnene og deres mor, men det har også været uden betydning, for Karen Weis var en kvinde der kunne forsørge sig selv og sine børn.

Regine Caroline Windfeld var som nævnt datter af amtsforvalteren i Ribe. Han hed *Truels Ibsen Windfeld* (1746-1813) og var en bondesøn fra Kjærbøl i Farup sogn nord for Ribe. Han begyndte som amtsfuldmægtig i daværende Riberhus amt med sæde i Ribe. Derefter var han konstitueret amtsforvalter i daværende Hald og Skivehus amter med bolig i Skive 1793-94. Efter sammenlægning af amterne i 1793 blev han amtsforvalter i det nye Ribe amt 1794-1807. Han blev gift i 1776 med sin kusine *Ulrikke Elisabeth Lund* (1744-1813). Truels Windfeld og hans kone døde begge i 1813, hun 6. november, han 28. december. Det er det andet eksempel i denne lille oversigt på at ægtefæller dør indenfor få uger efter hinanden. Tab af en livsledsager kan være ubærligt.

KMs mormor *Ulrikke Elisabeth Windfeld Schmidt* havde en fætter, *Rasmus Windfeld* (1825-94) der blev præst i Kristrup. I "Pigen med Glasskaarene" kaldes han Jørgen Vindum. Fætterskabet var således: Rasmus Windfelds far, sognepræst i Skibsted-Lyngby Terman Nikolaj Windfeld (1785-1867) var bror til Ulrikkes mor Regine Caroline Windfeld.

Kilder: Jeg har benyttet mig af de mange trykte og utrykte kilder og databaser der i dag er lagt på internettet. Først og fremmest *arkivalieronline* på Rigsarkivets hjemmeside, hvor man finder kirkebøger og folketællinger. Københavns politis registerblade og mandtaller findes på Københavns Stadsarkivs hjemmeside. Kraks vejvisere findes på Københavns Bibliotekers hjemmeside. Trykte kilder som *Dansk Kvindebiografisk Leksikon* kan læses på Kvinfo's hjemmeside og *Dansk biografisk Leksikon*, 2. udg., på rosekamp.dk. De præcise netadresser findes bedst ved at benytte Googlesøgning.

Egå, November 2015
Henrik Loft Nielsen

EN DEDIKATION

Karin Michaëlis' lille roman *Munken gaar i Enge* fra 1905 var tilegnet hendes barndomsveninde Agnes Witzansky. Ved et tilfælde er jeg kommet i besiddelse af det eksemplar, som Karin Michaëlis forærede Agnes 16. oktober 1905, og heri har Karin skrevet en dedikation til Agnes.
(kanten af papiret er blevet lidt beskåret ved indbindingen; de manglende bogstaver er forsøgt rekonstrueret)

I Randers ligger Jødernes Kirkegaard tæt op til de Kristnes.
Musiken fra Anlægget spiller nedover begge Kirkegaarde. Der er in[tet]
Skel mellem dem, kun ligger den mosaiske Kirkegaard lavere – B[ørn]
og Hunde kan springe fra den ene til den anden, Vedbend kryb[er op]
fra den ene, Vintergrønt ned fra den anden. Igrunden ligg[er]
Jødernes Dødehave bedst og smukkeste og lunest. I Randers
kendtes aldrig Jødehadet. I Skolerne kendtes ikke Ordet Jøde i
nedsættende Betydning. Der var ikke større Forskel paa sort eller
hvidhaarede Børn end paa brune og blonde. Jøderne havde s[in]
dybe Rod i Byen, som vi andre. Jøderne havde smukkere
Børn end vi andre – det var maaske den største Forskel.

Og det var Grunden til, at jeg fik dig saa kær lille Agn[es.]
Den første Dag vi, som syvaarige, kom i Skole, vi og fy[rre]
andre Smaaling, var jeg benovet over alt men begejstret over d[et]
meste – mest begejstret dog for dig.

Dine lange, sortladne Fletninger, silkeagtige i Skær og Farve[]
[?]eder, dine spidse blinkende Negle dine nye Kvastestøvler, din
[sk]otske Kjole, alt paa dig var saa nydeligt. Du lignede dengang [–]
det véd jeg nu – et af Luinis yndigste Billeder.

Vi fik ikke meget med hinanden at gøre, men naar Vejret var
[gra]at, og Skoletimerne slæbte sig, matte som halvdøde Fluer, var
[Ag]nes mig et Solglimt, en lille bestandig Glæde. Blot jeg saa
paa dig, fyldtes jeg med en – dengang ufattelig – Glæde. Du tiltalte [–]
det véd jeg nu – min Skønhedssans.

[D]u kunde blive vred, og saa lignede du saa grangivelig en
[for]kælet Kattekillling, saa trak du Kløerne frem og kradsede.
[Sid]en har du benægtet det, men – du kradsede!

Vi blev store, vi skiltes, vi mødtes igen, og vi blev Venner.
[Førs]t da blev vi Venner i Ordets festligste, mest harmoniske
[Me]ning. Vort Venskab er ubrydeligt –
[En]gang kommer vi til at ligge hver paa sin Kirkegaard – forhaa-
[ben]tlig i Randers, saa vi kan raabe til hinanden. Saa kommer
[du] i din Jødehimmel og jeg i min Kristenhimmel, men jeg antager,
[vi li]gger hinanden saa nær som de Randers Kirkegaarde –
[saa] vi kan fortsætte, hvor vi slap og faa en lille Passiar om
[alt] det, vi i Livet ikke fik snakket ud. Staaende hver
[i] [U]dkanten af sin Himmel kan vi maaske naa hinandens
[H]ænder og sige: vel mødt!

Jeg har lovet dig en Bog og et Digt – Bogen er her,
Digtet faar du hisset Karin Michaëlis

Agnes (stående) med søster

Agnes med sit første barn

Bernardino Luini (ca. 1480-1532)

Agnes Philipson (1872-1962) voksede op i et meget ortodokst hjem som datter af købmand Philip Philipson og hans hustru Wilhelmine, f. Levy. Hendes far var en af fire forstandere for den jødiske menighed, da de næsten 200 jøder i Randers i 1858 indviede deres nybyggede synagoge. Jøderne havde i omkring 50 år haft en egen begravelsesplads, beliggende i det sydvestlige hjørne af Østre Kirkegård.

De var velintegrerede, aktive både inden for handel og håndværk, byens styre og dens musikliv. Navne som Metz, Nathansen, Oppenheim, Wulff, Ree, Simon, Philipson og Berg havde en god klang i Randers. Agnes' far importerede klæde fra England; måske var hendes kjole syet af et af de fine stoffer derfra.

Otto Andrup (1883-1953), direktør for museet på Frederiksborg slot, voksede op i Randers og beskrev senere jøderne som ”agtede, påskønnede, egentlig helt som vi, måske snarere bedre... et værdsat og naturligt led af samfundet.”

Det kan forekomme mærkeligt, at gymnasieeleven Henrik Pontoppidan og fire kammerater i 1872, det år Karin Michaëlis blev født, ved stiftelsen af elevforeningen *Valhal* på Randers lærde Skole i en af paragrafferne skrev: ”Ingen mosait (o: jøde) må nogensinde optages i Foreningen”. Det kunne tyde på en negativ holdning til jøder, men skyldtes måske snarere sværmeri for ”ren nordisk Aand” og ungdommelig uforstand, og det følgende år blev paragraffen strøget.

Agnes og veninden Karin var født i samme år og giftede sig begge i 1895, Agnes med Harald (Hald) Witzansky, der skulle blive en dynamisk forretningsfører for aviserne *Politiken* og *København* og siden hovedejer og chefredaktør for sidstnævnte.

I Agnes og Hald Witzanskys hus på Rygårds Allé i Hellerup mødtes mange af tidens toneangivende personligheder, f.eks. forfattere som Herman Bang, Christian Houmark, Karin og Sophus Michaëlis, billedhuggeren Anders Bundgaard, Glyptotekets direktør Frederik Poulsen og bibliotekar Carl Dumreicher (der begge var studenter fra Randers latinskole).

Agnes, hvis far - ligesom Karins - havde været medlem af musikforeningen Brage i Randers, havde en meget smuk stemme og sang for gæsterne, f.eks. lieder af Schubert, når ægteparret på søndage holdt salon.

Herman Bang og forfatteren Knud Bokkenheuser, der begge skrev for Witzanskys avis, har skildret ham som en temperamentsfuld redaktør, men også en storartet leder og menneskekender.

Temperamentet viser sig på en morsom måde i Karin Michaëlis' beskrivelse af en fælles rejse til Weimar, hvor de to ægtemænd, Sophus og Hald, blev uvenner, men hvor Agnes uanfægtet klarede situationen. Man tror gerne, at ægteskabet var "meget harmonisk".

Da Karin Michaëlis i 1912 forlod Witzanskys avis *København* med noget af et brag: hun mente at avisen havde været "absolut interesseløs" over for hendes ve og vel, svarede Witzansky hende roligt og sagligt, og hun bevarede et hjerteligt venskab med Agnes og hendes familie.

Agnes mistede sin mand i 1940. Da det under besættelsen blev farligt at være jøde, gemte hun sig i Aalborg hos sin yngste datter Vera og dennes familie under navnet fru Jensen. To gange kom tyskerne og spurgte efter Fru Witzansky, men gik med uforrettet sag. Som enke boede Agnes mange år i en lejlighed i Hellerup. Hun tilbragte sin sidste tid på et plejehjem i Rungsted og gik mere og mere ind i sin jødiske identitet.

Kilder:

Knud Bokkenheuser: *Og Aarene svandt*, August Olsens Forlag, 1933 s. 169-172.

Knud Kjellerup Hansen: "Da Randers havde et Jøde kvarter", *Randers Amtsavis*, 22.10.1945 og "Da Synagogen i Randers indviedes i 1858", *Randers Amtsavis*, 6.7.1946

Henning Hall: *På gennemrejse*, Randers Amts Historiske Samfund, 2004, s. 128-133.

Johs. Krøier: *Harald Witzansky – Eneren*, København 1950, s. 11-14, 19.

Karin Michaëlis: *Farlige Famlen*, Gyldendal 1949, s. 110-115.

Musikforeningen *Brage's* første protokol 1852-1927. Randers Stadsarkiv.

Randers Købstads historie, udgivet af Randers byråd i jubilæumsåret 1952, s. 722.

Randers Statsskole 1542-1992, udgivet af Randers Statsskole, s. 112f.

Harald Witzansky: *Kære Trolde!*, brev af 12.7.1912, Det Kongelige Bibliotek.

Mange tak til *Annette Witzansky*, datter af Vera W., for lån af fotos og for adskillige af ovenstående oplysninger.

Kirsten Klitgård